

УДК 008:009

Цитування:

Гоц Л. С. Постгуманістичні тенденції в закордонних студіях vs культурологія? *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 3. С. 14-21.

Gotz L. (2021). Posthumanistic trends in foreign science vs culturology? *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 3, 14-21 [in Ukrainian].

Гоц Людмила Сергіївна,
кандидат культурології, доцент,
доцент кафедри культурології
та інформаційних комунікацій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5832-2406>
milahobotya93@gmail.com

ПОСТГУМАНІСТИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗАКОРДОННИХ СТУДІЯХ VS КУЛЬТУРОЛОГІЯ?

Мета статті – вивчення проблематики та дослідницької оптики неантропоцентристської антропології та привернення уваги вітчизняних культурологів й культурних антропологів до можливості їх рецепції, яка досі не відбулась. Адже за кордоном в останній третині ХХ – на початку ХХІ століття нонантропоцентристська чи постантропоцентристська антропологія перебуває в активній стадії концептуалізації та інституалізації й нині її вплив продовжує посилюватися. **Методологія** дослідження в рамках культурології базується на концептуальних засадах неантропоцентристської антропології, методах емпіричного – спостереження, порівняння, та теоретичного дослідження – абстрагування, аналіз, синтез, індукція і дедукція. **Наукова новизна** полягає у цілісному аналітичному висвітленні генези, сутності і взаємовідносин таких академічних трендів, як антропологія без антропоцентризму, онтологічний поворот у ракурсі перспективізму, транс- та постгуманістичні тенденції в гуманітарних дисциплінах, «поворот до матеріального», «біо/зооповорот» та ін. Наскільки нам відомо, питання про необхідність здійснення рецепції дослідницької оптики неантропоцентристської антропології культурологією також ставиться вперше. Стаття містить концептуалізовані авторські таблиці з досліджуваної тематики. **Висновки.** Аналізовані в статті зміни дослідницьких парадигм соціогуманітарних наук представлені системою наукових концепцій та дисциплін. Автор вважає, що рецепція проблематики досліджень неантропоцентристської антропології, розробка відповідного концептуального апарату та перегляд деяких ключових концепцій культурології з урахуванням сучасних наукових знань є своєчасним і перспективним напрямом досліджень культурології та культурної антропології. Неантропоцентристська культурологія як новий для вітчизняних досліджень напрям культурології може долучитися й до розробки та поширення оновленого розуміння спільноти, що складається не тільки з людей, але й з нелюдських суб'єктів. Корегування нині усталених у вітчизняній науці бінарних опозицій «людина – тварина», «природа – культура» на сьогодні потребує перегляду «узаконеної» картезіанською філософією Нового часу привласнення людиною статусу єдиного у світі носія таких атрибутивних характеристик розумної істоти, як агентність – здібність до дії, усвідомленого й вільного вибору, наявність складної структури суспільства, елементів культури.

Ключові слова: культурологія, методологія, неантропоцентристська антропологія, онтологічний поворот, перспективізм, трансгуманізм, постгуманізм, культура – природа, поворот до матеріального, біоповорот, зооповорот, нелюдські істоти, постгуманістична антропологія, акторно-мережева теорія.

Gotz Lyudmila, Ph.D in Cultural Studies, Associate Professor Department of Cultural Studies and Information Communication National Academy of Culture and Arts Management.

Posthumanistic trends in foreign science vs culturology?

The purpose of the article is to attract the attention of culturologists and cultural anthropologists to the possibility of reception of the problems and research lens of non-anthropocentric anthropology. In the last third of the XX – and early XXI centuries foreign non-anthropocentric anthropology has been in an active stage of conceptualization and institutionalization. And now its influence is continuing to grow. The article reveals the essence of such academic trends as anthropology without anthropocentrism, ontological turn in line with perspectivism, trans- and posthumanistic tendencies in the humanities, material turn, bio/animal turn, and others. **The methodology** within the framework of culturology and cultural studies is based on the conceptual foundations of non-anthropocentric anthropology, methods of empirical (observation, comparison), and theoretical research (abstraction, analysis, synthesis, induction, and deduction), etc. **The scientific novelty** of the paper lies in the fact that in the Ukrainian humanities, in particular in culturology and cultural studies, an analytical review of the genesis and essence of such a research approach as non-apocentric anthropology is carried out for the first time. As far as we know, the question of the need for the reception of

the research optics of neo-centric anthropology by culturology is also raised for the first time. The article contains conceptual author's tables also. **Conclusions.** The author believes that the reception of research on non-anthropocentric anthropology, the development of an appropriate conceptual apparatus, and revision of some key concepts of culturology in the light of modern scientific knowledge in a timely and promising area of research in culturology and cultural studies.

Keywords: cultural studies, culturology, methodology, non-anthropocentric anthropology, ontological turn, perspectivism, transhumanism, posthumanism, culture – nature, material turn, bioturn, animal turn, non-human subjects, post-human anthropology, actor-network theory.

Актуальність теми дослідження. Розуміння сутності людини і культури, як і інтелектуальні тенденції, ідеологічні призми їх дослідження, не є статичними й перманентно оновлюються. Починаючи з XIX ст., антропоцентристський дискурс, притаманний модерним суспільствам, все більше зазнає критики, адже нові наукові данні ставлять перед людством ряд фундаментальних питань. Так, зростаючий вплив екологічної кризи та досягнень біологічних наук на гуманітарні дисципліни спричинили перегляд ключових гносеологічних категорій наук про людину й культуру в річищі *неантропоцентристської антропології* (non-anthropocentric anthropology), що активно розвивається за кордоном в останній третині XX – на початку XXI століття. Нові наукові данні, зокрема, зоосеміотики, антропології та багатовидової антропології й етнографії, підірвали концептуальну базу антропоцентристських догматів [2, 3, 4, 7]. Тому у низці теоретичних напрямлень, які відносяться до філософсько-наукової методології перспективізму, йде відторгнення антропоцентризму, який вважався до недавнього часу негласною нормою для антропології [9–16]. Вищезазначені чинники обумовлюють необхідність українських досліджень генези та сутності неантропоцентристської антропології та пов'язаних з нею парадигм.

Аналіз досліджень і публікацій. У закордонній соціокультурній антропології, особливо європейській та американській, неантропоцентристська проблематика активно розробляється останні десятиліття років. Найвідомі представники цієї течії – антропологи, їх праці мають такі промовисті назви: Філіп Дескола «За межами природи та культури», 2013 [9]; Едуардо Кон «Як думають ліси: до антропології за межами людини», 2013; «Антропологія онтологій» [10; 13]; Бруно Латур «Антропологія часів антропоцену: особистий погляд на те, що слід досліджувати», 2017 [14]; «Політики природи. Як прищепити наукам демократію» [15]; Вівейруш де Кастру «Канібальські метафізики. Рубежі постструктурної антропології», 2017

[12], Ерік Андерссон Седерхольм «Дослідження зооповороту: відносини між людьми та тваринами в науці, суспільстві та культурі» 2016 [8] etc.

З останніх публікацій російськомовних авторів варто виокремити збірку «Етнографічний огляд» (2021), де представлений тематичний блок з польських та російських досліджень у річищі неантропоцентристської антропології [7]. Аналітичний огляд постгуманістичних аспектів нонантропоцентричної антропології та літератури з цієї проблематики надає польський антрополог М. Кожевнікова (2021) [2]. Питання інновацій в антропології крізь призму нонантропоцентризму та «повороту до матеріального» висвітлено у збірці «Російська антропологія і "онтологічний поворот"» (2017) [4] за редакцією С.В. Соколовського. Цей дослідник також має низку статей з аналізованої нами тематики. Для культурологів та культурних антропологів перелічені праці можуть стати відправною точкою для занурення у тему. Водночас, наскільки нам відомо, концептуальний аналіз та огляд ключових ідей неантропоцентристської антропології в українській гуманітаристиці, зокрема культурології, досі ще не було проведено.

Метою цієї аналітично-узагальнюючої статті є вивчення проблематики та дослідницької оптики неантропоцентристської антропології та привернення уваги вітчизняних культурологів й представників соціально-гуманітарних наук до можливості рецепції оптики та проблематики зазначених досліджень, яка досі не відбулась.

Виклад основного матеріалу. *Зміни парадигм: онтологічний поворот і перспективізм.* Останні десятиліття методологія закордонних соціогуманітарних наук зазнала впливу низки світоглядних трансформацій, що призвели до фундаментальних змін у їх дослідницькій «оптиці». Це стосується і культурної антропології, яка є інваріантом культурології в пострадянських країнах. Проте рецепція цих «переворотів» в українській науці досі

непомітна. Мовиться про онтологічний поворот у ракурсі перспективізму, що спричинив розвиток неантропоцентристської антропології, транс- і постгуманістичні тенденції в соціогуманітарних дисциплінах, «поворот до матеріального», «біо» та «зооповорот» etc. Далі ми висвітлюємо генезу, сутність і взаємовідносини перелічених методологічних «оптик», починаючи з онтологічного повороту.

У класичній європейській філософії базисним вектором інтелектуальних пошуків тривалий час була *гносеологія*, яка фокусувалась на *змісті та внутрішніх структурах знання*. А на початку ХХ століття в філософсько-науковій методології відбувається «*онтологічний поворот*»: дослідницький фокус уваги зміщується на питання про *витоки знання* – причини та механізми його породження [6, 81]. Зазначимо, що фактично «онтологічний поворот» є низкою «онтологічних поворотів», адже світогляд різних авторів варіативний.

Таблиця 1.

Онтологічний поворот ХХ ст.	
Онтологічний поворот ХХ ст.	
Гносеологія	Онтологія
головні питання:	
чи є світ взагалі пізнаваним; в центрі уваги зміст, внутрішні структури знання, свідомість, розум, відчуття	в центрі уваги механізми породження та міра об'єктивності знання, пошук актуальних концепцій буття

Виявлення ідеологічного підґрунтя формування певного знання дозволяє здійснити критичний погляд на міру його об'єктивності та правдивості. Так, ще К. Ясперс акцентував питання про міру суб'єктивності знання, пишучи про те, що кожен індивід дивиться на світ і виносить судження про нього, перебуваючи у своїй «мушлі». Е. Гуссерль продемонстрував як сенси й судження про реальність народжуються відповідно до досвіду й світогляду кожної окремої людини. Тому він намагався розробити гносеологічні процедури, які б забезпечили наближення до безпосередньої достовірності знання взагалі.

Досягнення цієї мети й наразі є надзвичайно важливим питанням наукової методології, що спричинило «онтологічний поворот» – переорієнтацію на пошук, експлікацію та критику усталених концептуальних систем, епістем і парадигм, репрезентованих у різноманітних дискурсах,

що передбачає аналіз світоглядних засад їх виникнення. Якщо узагальнити, *сутність «онтологічного повороту»* полягає у тому, що питання онтології – з'ясування фундаментальних проблем існування та розвитку всесвіту й пошук нових актуальних концепцій буття, що адекватні розвитку сучасного наукового знання, знову виходять на перший план філософських пошуків.

Притаманний «онтологічному повороту» *перспективізм* – філософський погляд, згідно з яким все пізнання обумовлене особистою позицією, точкою зору того, хто пізнає – стимулював вихід до нових горизонтів філософського пізнання. Зокрема, перспективізм призвів до появи неантропоцентристської антропології, що намагається вивести гносеологічні здатності людства за межі обмежень, накладені його видовою приналежністю до *Homo sapiens*.

Таблиця 2.

Зміни в науковій методології останньої третини ХХ – ХХІ ст.

Зміни в філософсько-науковій методології останньої третини ХХ – ХХІ ст.:
онтологічний поворот та перспективізм – нон-/постантропоцентризм

Критика антропоцентризму та неантропоцентристська антропологія. У закордонному дискурсі принаймні останні півстоліття ведуться суперечки про те, чи може антропоцентризм служити адекватним фундаментом сучасної науки й етики. Водночас питання про можливість існування антропології без антропоцентризму досі викликає подив у вітчизняних дослідників – культурологів, антропологів. Адже визначення антропології як «науки про людину» прямо вказує на предмет дослідження – *antropos*, «людина». Однак перед сучасними антропологами з гостротою постає ряд питань [4, 9, 13, 14].

а) Одне з них є наступне: «*чим для антропології є людина*»? Адже «З'ясувалося, що уявлення про онтологію людини, що лежать в основі різних підходів антропології, істотно розрізняються. А синтез інтелектуальних напрацювань різних дисциплін без усунення вищеописаних озбіжностей на фундаментальному рівні виявляється неможливий» [5].

б) Іншим об'єктом гострої критики сучасних дослідників став сам антропоцентричний погляд на всесвіт. Висвітлюємо його провідні вектори.

1. Наведемо поширене зараз у закордонній гуманітаристиці *визначення антропоцентризму*: «Це точка зору, за якою всі форми життя є цінними лише тією мірою, в якій вони є засобами або інструментами, які можуть служити людям» [11]. На відміну від зазначеного утилітарного підходу неантропоцентристська антропологія наголошує на тому, що нелюдський світ має цінність незалежно від того, в якій мірі він служить чи не служить людським інтересам [16, 171, 180]. Неантропоцентристська етика постулює, що різноманітні форми життя мають перестати сприйматись Homo sapiens як інструмент людського добробуту.

2. Наразі дослідники культури зазначають, що, хоча сучасна європейська людина й звикла вважати антропоцентризм логічною і єдиною правильною точкою зору на всесвіт, антропоцентризм не є споконвічним, «природним», універсальним явищем. Культури неєвропейського кола не поділяли антропоцентричних поглядів ще в недалекому минулому та багато в чому не поділяють його й зараз, всупереч глобалізації. Антропоцентризм – це історичне, отже, минуше явище, яке притаманне пізньому (що не означає більш адекватній дійсності) етапу розвитку суспільної свідомості.

3. Зміна оптик дослідження в річищі *неантропоцентристської антропології* означає переосмислення і деконструкцію традиційних європейських уявлень про кордон культури та природи у напрямку небінарності. Адже в культурах неєвропейського кола межа «природа – культура» часто відсутня або пролягає зовсім інакше, ніж в модерній свідомості. Нові наукові відкриття також поступально демонтують бінарну опозицію «людина – тварина», межу між людськими й нелюдськими тваринами. Дослідники в галузі зоосеміотики, антропології, багатовидової антропології й етнографії та інших дисциплін визнають суб'єктність інших живих істот, їх агентність – здібність до дії, усвідомленого вибору, наявність складної структури суспільства, елементів культури. Внаслідок цього розвивається зооправо, нелюдські суб'єкти все частіше вивчаються із застосуванням методології досліджень людських спільнот. Якщо в антропоцентричному дискурсі людина позиціювалася як «цар природи», «вінець творіння», «міра усіх речей», то в нонантропоцентристській антропології «людська тварина» за статусом наближається чи прирівнюється до «нелюдських тварин»

(nonhuman animals) та інших природних суб'єктів, що мають здатність до пізнання та свідомих дій; інколи – до гіпотетично існуючих духів та інопланетних форм життя та об'єктів: штучного інтелекту, машин та механізмів. В основі такого бачення лежить концепція екологічного та машинного егалітаризму (з французької egalite «рівність»), що припускає створення суспільства з рівними правами та можливостями для всіх членів.

Таблиця 3.

Критика антропоцентризму.

КРИТИКА АНТРОПОЦЕНТРИЗМУ
антропоцентризм визнає цінність нелюдських форм життя лише тією мірою, в якій вони можуть служити людям
-в культурах неєвропейського кола межа "природа – культура", "людина – нелюдина, тварина" відсутня або пролягає інакше ніж в модерній свідомості; -антропоцентризм – явище історичне, не універсальне, а, значить, минуше; - різниця між людьми й нелюдськими суб'єктами не значна: не якісна, а кількісна;
наслідки антропоцентризму:
втрата анімістичної орієнтації на гармонійне співіснування різних видів □ біотехнологічна колонізація "нелюдських істот" "людськими істотами" □ глобальна екологічна криза
необхідні дії:
впровадження нового розуміння спільноти, що складається як з людей, так і з нелюдських суб'єктів

4. Нонантропоцентристи критикують антропоцентризм за те, що він призвів до втрати орієнтації на гармонійне співіснування різних видів на планеті, яка притаманна анімістичним світоглядам. Адже між усім живим відбувається постійний обмін, відносини людей і не людей мають взаємозалежний, різновекторний і надзвичайно різноманітний характер. Неадекватна взаємодія із всесвітом полягає у тому, що техносфера не збалансована з біосферою і різноманітні живі істоти, нелюдські тварини, потерпають від *біотехнологічної колонізації* від людей і потребують деколонізації. Наслідком неетичного поведіння людства стала глобальна екологічна криза. Трагічні наслідки епохи антропоцену – руйнування екосистем, знищення багатьох видів флори та фауни, збідніння біорізноманіття на тлі зростання чисельності людства й проблеми

харчових ресурсів, «парниковий ефект» і глобальне потепління поставило під загрозу існування й самого людства і нашої планети.

Тому нонантропоцентристи наголошують на необхідності встановлення нових правил співіснування людей і нелюдей.

Таблиця 4.

Поворот до нонантропоцентризму

ПОВОРОТ ДО НЕАНТРОПОЦЕНТРИЗМУ остання третина ХХ – початок ХХІ СТ.	
ідеали й парадигми:	
гуманізм	Постгуманізм
АНТРОПОЦЕН епоха домінування людини в екосистемі	НОНАНТРОПОЦЕН епоха рівноправ'я різноманітних живих істот в екосистемі
АНТРОПОЦЕНТРИЗМ антропний принцип	НОНАНТРОПОЦЕНТРИЗМ децентрування поглядів на людину
антропоцентристська антропологія	неантропоцентристська антропологія
онтологічний статус людини:	
людина – "цар природи", "вінець творіння", "міра усіх речей"; тільки людині притаманні розум та агентність – здібність до дії, вільного вибору, самоусвідомлення; наявність складної структури суспільства, мова, використання знаків та символів.	опозиція "людина – нелюдські суб'єкти" переглядається у бік небінарності стосовно нелюдських суб'єктів – розумних живих істот-агентів дії; інколи – духів та інопланетних форм життя; об'єктів: штучного інтелекту; механізмів.
опозиція "природа-культура" нівелюється	
культура притаманна тільки людям, вона є відмінною рисою людини.	культура – продукт еволюції, її складові є й у нелюдських суб'єктів.
мета руху:	
– консервація людської етики чи природи; – продовження експлуатації живих істот, що зазнали біотехнологічної колонізації від людей.	– докорінні трансформації людської етики чи природи; – деколонізація живих істот, що зазнали біотехнологічної колонізації від людей.
основні звинувачення з боку опонентів:	
егоцентризм; використання природи без достатньої поваги до неї.	нелюдність; зневажання людськими інтересами.

Animal turn та *materiality turn*. У річищі нон-, постантропоцентризму практично одночасно виникають і розвиваються ще кілька «поворотів» чи напрямів досліджень. Нині цей процес перебуває в стадії становлення і з більшою чи меншою інтенсивністю виявляється в рамках різних національних традицій. Генеза та сутність цих «поворотів» вивчена недостатньо. Розглянемо найпомітніші з цих течій.

1. *Animal turn* або «зооповорот» – це парасольковий термін, що описує фокусування міждисциплінарного наукового інтересу на взаємостосунках людей і тварин [8, 5]. У ширшому трактуванні він має назву *biological turn* – «біоповорот» і охоплює також представників рослинного світу, грибів, бактерій etc.

Вище у цій статті ми описали екологічні, наукові та етичні чинники, що призвели до біоповороту. Соколовський С. В. вказує також на опосередкований вплив розповсюдження

ідей буддизму та вегетаріанства й веганства в Європі. Але найбільший вплив здійснили екологічні рухи, зокрема, рух за права тварин, який на кілька десятиліть випередив біоповорот у соціальних науках [5]. Витоки інтересу до тварин в антропології багато в чому пов'язані з приматологією в рамках рухів за права приматів – горил, шимпанзе бонобо й орангутангів. Зокрема, значний вплив спричинив маніфест Мітера Сінгера та Паоли Кавальєрі 1993 року, що вимагає прийняти декларації ООН про основні права приматів. У ці права були включені: право на життя, захист індивідуальної свободи, заборона на тортури. Така декларація поки не прийнята, однак більшість європейських країн і деякі інші держави заборонили використання вищих приматів в медико-біологічних експериментах.

Зазначимо *дисципліни*, що розвиваються та виникають в рамках «зооповороту». Його предтечами у пострадянських країнах стали екологічна антропологія, приматологія,

етнобіологія (етнозоологія, етноботаніка). У річищі «зооповороту» здійснюється розробка концептів зооправа (animal rights) – прав тварин і етичного ставлення до них, виникають біо- та зоосеміотика, багатовидова антропологія (multispecies anthropology), багатовидова етнографія (multispecies ethnography), дослідження доместикації тварин в рамках екологічної антропології [5].

2. *Materiality turn* або «поворот до матеріального» – це парасольковий термін, що позначає фокусування міждисциплінарного наукового інтересу на дослідженнях матеріальності (material studies). Останнім часом інтерес до дослідження даної, традиційної для соціокультурних досліджень сфери, оновився. У вивченні тілесності та взаємодії людини й техніки особливого

значення набула тема речі, яка змінює поведінку людини. Речі виступають як зовнішні «протези» людських можливостей (технічні пристрої від окулярів до складної техніки) або введені в тіло (кардіостимулятори тощо.)» [3; 5].

Зазначимо *дисципліни*, що розвиваються та виникають у рамках «повороту до матеріального»: це закордонна STS-антропологія, назва якої розшифровується по-різному – як «дослідження науки й техніки» (Science and Technology Studies), так і «наука, технологія і суспільство» (*Science, Technology and Society*). Її аналогами на пострадянському просторі є різні дисципліни, наприклад, «техноантропологія» або «антропологія технологій», цифрова антропологія, кіберантропологія etc.

Таблиця 5.

Біоповорот, поворот до матеріального: дисципліни.

філософсько-наукова методологія: онтологічний поворот, перспективізм	
□ дослідницький підхід: неантропоцентристська антропологія, транс-, постгуманізм	
процеси: деконструкція уявлень про межі культури й природи; людського й нелюдського	
зміна парадигми	
зоо-, біоповорот animal turn / biological turn	поворот до матеріального materiality turn;
оптика: відносини людей та живих істот	оптика: відносини людей та речей
дисципліни зооправо, біо- та зоосеміотика, багатовидова антропологія, багатовидова етнографія, дослідження доместикації тварин в екологічній антропології etc.	дисципліни дослідження науки та технологій, техноантропологія або антропологія технологій, цифрова антропологія, кіберантропологія etc.
акторно-мережева теорія	

Новітнім підходом наукових досліджень, спрямованим на виявлення способів поєднання соціального в єдиний світ є *акторно-мережева теорія* (actor-network theory, ANT), відома також як «соціологія перекладу» (sociology of translation). Її специфіка полягає в тому, що будь-який об'єкт розглядається як агент, актор, що спричиняє певну дію, трансформацію світу, тобто є складником мережі відносин людей, нелюдських суб'єктів та об'єктів. Цей напрям виник в області досліджень науки та технологій (STS) та поширився за її межами. Варто зазначити, що в дисциплінах, які виникли в рамках «зоо/біо повороту» та «повороту до матеріального» люди, нелюдські суб'єкти та об'єкти (тварини, артефакти, технічні комплекси та ін.) зазвичай

розглядаються як діяльні одиниці соціальних відносин.

Біо- та зооповорот і поворот до матеріального багато в чому відбувається у річищі *транс- або постгуманістичного повороту* (the trans-/posthumanist turn), що характеризується посиленням впливу транс- та постгуманістичної оптики у закордонній науці останньої третини ХХ – початку ХХІ століття [1]. Суть постгуманізму полягає в тому, що він поставив під сумнів концептуальні засади всіх наук, що спираються на бінарні опозиції «людина – тварина», «природа – культура» [2, 7], він передбачає переосмислення, зсуви й подекуди стирання меж між людським і нелюдськими світами та є складовою частиною зростання впливу

неантропоцентристської антропології, яка починає конкурувати з антропоцентристською.

Представлені в статті «повороти» тісно переплітаються один з одним. Так, дослідження тварин в антропології й за її межами мають велику сферу перетинів з біотехнологіями, дослідження проблематики тіла і тілесності потребують знань, одержуваних вченими, що працюють в оптиці біоповороту. Частина проблематики біоповороту охоплює теми втіленого розуму (embodied mind), де підіймається проблема розподіленості розуму як в рамках техногенних пристроїв і систем, так і за рамками людського мозку, у тварин та інших нелюдських істот [5], і перелік цих перехрещень дисциплін можна було б ще довго продовжувати.

Висновки. Аналізовані в статті зсуви дослідницьких парадигм соціогуманітарних наук в рамках транс- та постгуманістичного повороту й неантропоцентристської антропології, що характерні для останньої третини ХХ – початку ХХІ століття, репрезентовані значною кількістю дослідницьких концепцій та дисциплін. Зазначені процеси вимагають пильної уваги дослідників культури, адже вказана проблематика є «полем» міждисциплінарного дослідження і, поза всяким сумнівом, культурології.

Критична рецепція оптики й проблематики неантропоцентристської антропології здатна збагатити методологічний апарат культурології, дати змогу долучитися до світових постгуманістичних досліджень й підготуватися до викликів протейстичної сучасності й майбутнього. Неантропоцентристська культурологія могла б зробити свій внесок у розробку нового розуміння спільноти, що складається не тільки з людей, але й з нелюдських суб'єктів, яким притаманні агентність, розум. Така дослідницька позиція враховує актуальні дані біології, зоопсихології, зоосеміотики й культурної антропології, тощо. Об'єктивні антропогенно-екологічні чинники та інтелектуальні тенденції розвитку європейських соціогуманітарних наук потребують від вітчизняних дослідників певної «переоцінки цінностей» – зміни сприйняття світу, перегляду панівних нині етичних принципів і формування нового, менш антропоцентричного погляду, що відповідає потребам ХХІ століття. Адже сучасність як ніколи раніше вимагає реальних зусиль для «оздоровлення» саморуйнівного існування

людства, гармонізації співіснування всіх взаємозалежних живих істот і поліпшення їх якості життя.

Література

1. Байдачная Е. В. Экзистенциальный поворот в культуре и трансгуманизм // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов: Грамота, 2014. № 12. Ч. 2. С. 24-27.
2. Кожевникова М. Антропология за пределами человеческого: постгуманистические влияния // Этнографическое обозрение, 2021. № 1 С. 5-12.
3. Незамеченные революции // Антропологический форум, 2015. № 24. 92 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nezamechennyye-revolutsii>
4. Российская антропология и «онтологический поворот» / отв. ред. С.В. Соколовский. Серия: Инновации в антропологии. Москва: ИЭА РАН, 2017. Вып. 2, 404 с. URL: <http://static.iea.ras.ru/news/Ontological%20Turn.pdf>
5. Соколовский С. В. Неантропоцентристская антропология: телесность и техника. Часть 1, Институт этнологии и антропологии РАН, 2021. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pJRDv18dhxQ>
6. Столярова О. Е. Возвращение метафизики как факт: Монография. – Москва: Русское общество истории и философии наук, 2019. 200 с.
7. Этнографическое обозрение. Москва: Наука, 2021. №1 С. 5-12. URL: <https://ras.jes.su/ethnorev/issue.2021.1.2.1-ru>
8. Andersson Cederholm, E., Björck, A., Jennbert, K., & Lönngren, A-S. (Eds.) Exploring the Animal Turn: Human-animal relations in Science, Society and Culture. The Pufendorf Institute of Advanced Studies, Lund University, 2014. p.230.
9. Descola P. Beyond Nature and Culture. Chicago: Univ. Chicago Press, 2013. p.250.
10. Kohn E. How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human. Berkeley: Univ. Calif. Press, 2013. p.267.
11. Callicott, J. Baird. Non-Anthropocentric Value Theory and Environmental Ethics. American Philosophical Quarterly, 1984. 21 (4):299-309.
12. Castro, E. Viveiros de, Skafish P. Cannibal Metaphysics: For a Post-Structural Anthropology. Univocal Publishing, 2014. p.229.
13. Kohn, Eduardo. Anthropology of Ontologies. Annual Review of Anthropology, 2015. pp. 311-326.
14. Latour, B. Anthropology at the Time of the Anthropocene: A Personal View of What Is to Be Studied. In: Brightman M., Lewis J. (eds) The Anthropology of Sustainability. Palgrave Studies in Anthropology of Sustainability. Palgrave Macmillan, New York, 2017. pp.35-49.
15. Latour, B. Politics of nature : how to bring the sciences into democracy. Cambridge, MA: Harvard University Press. 2004. p. 307.

16. Mcshane, K. Anthropocentrism vs. Nonanthropocentrism: Why Should We Care? *Environmental Values*, 2007. 16:169-186.

References

1. Baydachnaya Y. (2014). Existential turn in culture and transhumanism. *Historical, Philosophical, Political and Law Sciences, Culturology and Study of Art. Issues of Theory and Practice*, No. 12, Vol. 2: 24-27. [in Russian].

2. Kozhevnikova M. (2021). Anthropology beyond Human: Post-Humanistic Influences. *Etnograficheskoe obozrenie*, No. 1, pp. 5-12. [in Russian].

3. Unnoticed revolutions (2015). *Anthropological Forum*. No. 24. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/nezamechennye-revoljutsii> [in Russian].

4. Russian anthropology and the Ontological turn (2017). ed. S.V. Sokolovsky. Moscow: IEA RAN, series: Innovations in anthropology, No. 2. [in Russian].

5. Sokolovsky S.V. (2021). Non-anthropocentric anthropology: corporeality and technology. Institute of Ethnology and Anthropology RAS. Part 1 (video). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=pJRDv18dhxQ> [in Russian].

6. Stolyarova O. E. (2019). The return of metaphysics as a fact. Moscow: Russian Society of History and Philosophy of Science [in Russian].

7. *Ethnographic Review* (2021). No. 1, pp. 5-12. [in Russian].

8. Andersson Cederholm, E., Björck, A., Jennbert, K., & Lönngren, A-S. (Eds.) (2014). *Exploring the Animal Turn: Human-animal relations in Science, Society and Culture*. The Pufendorf Institute of Advanced Studies, Lund University. [in English].

9. Descola P. (2013). *Beyond Nature and Culture*. Chicago: Univ. Chicago Press. [in English].

10. Kohn E. (2013). *How Forests Think: Toward an Anthropology Beyond the Human*. Berkeley: Univ. Calif. Press [in English].

11. Callicott, J. Baird. (1984). Non-Anthropocentric Value Theory and Environmental Ethics. *American Philosophical Quarterly* 21 (4): 299-309 [in English].

12. Castro, E. Viveiros de, Skafish P. (2014). *Cannibal Metaphysics: For a Post-Structural Anthropology*. Univocal Publishing. [in English].

13. Kohn, E. (2015). Anthropology of Ontologies. *Annual Review of Anthropology*. pp. 311-326. [in English].

14. Latour, B. (2017). Anthropology at the Time of the Anthropocene: A Personal View of What Is to Be Studied, pp.35-49. [in English].

15. Latour, B. (2004). *Politics of nature: how to bring the sciences into democracy*. Cambridge, MA: Harvard University Press. [in English].

16. Mcshane, K. (2007). Anthropocentrism vs. Nonanthropocentrism: Why Should We Care? *Environmental Values*. 16: 169-186. [in English].

*Стаття надійшла до редакції 10.05.2021
Отримано після доопрацювання 07.06.2021
Прийнято до друку 11.06.2021*